

„Van ami jól megyen, van ami nem megy jól”

A tanodák működéséről

Jelen elemzés apropóját a 2016 szeptemberében kirobbant ún. tanoda-botrány adta, de semmiképp nem kívánjuk az elemzés fókuszát a szóban forgó, EFOP-3.3.1-15 pályázat körüli ügyekre szűkíteni.

Írásunkban a tanodák cigány integrációban betöltött szerepére kívánunk kitérni helyi példák alapján megfogalmazott tapasztalatok felhasználásával. Jelen írás készítőinek természetesen fontosak az említett kiírás kapcsán feltárt anomáliák és azok kezelése is, de a véleményünk szerint az itt történt események az egész roma integrációs szakpolitikai és finanszírozási rendszer működésének alapvető problémáinak leképeződését jelentik, ezért inkább az általános tanulságok a meghatározóbbak, melyek hasonlóképpen érinthetik, érintik a többi, romákkal kapcsolatos fejlesztési programot is. Ennek megfelelően, a tanodák ügyét is szerencsésebb egy tágabb, az integráció lényegét és valódi megvalósulását érintő keretben tárgyalni.

Az elemzés alapjául szolgáló esettanulmányokat az Autonómia Alapítvány az ERGO Network felkérésére, az Európai Unió Foglalkoztatási és Szociális Innovációs Programja támogatásával készítette (EaSI).

A tanoda Magyarországon

A tanodák illetve tanoda módszer megjelenése még a kilencvenes évek közepére elejére nyúlik vissza, amikor magánadományokból elindult néhány budapesti kezdeményezés¹, majd a kétezres évek elején indult el a néhány vidéki roma közösségi házban,² akkor még nem tanoda névvel, de jelenleg ez alá az elnevezés alá tartozó iskolán kívüli fejlesztés. Nagyjából ezzel egy időben Budapesten is megkezdte működését a ferencvárosi tanoda, majd a többi hasonló kezdeményezés. Jóllehet, már az első tanodák működésének célját is a cigány gyerekek iskolai előmenetelének javítása jelentette, az eredeti koncepcióban a hangsúly a szülők bevonásán volt. Az USAID támogatásból létrejött közösségi terekben - melyeket vidéki (Nagykanizsa, Debrecen, Ózd, Salgótarján, Pécs, Kisköre, Gyomaendrőd) roma civil szervezetek hoztak létre és működtettek - olyan programokat indítottak, melyek elsősorban a felnőtt roma lakosság számára kínáltak változatos szolgáltatásokat. A munkaerő-piaci, szabadidős, oktatási, szociális programok sikeresen szolgáltatták meg a helyi *családokat* és a bevonást követően indult meg a gyerekek számára szervezett iskolán kívüli felzárkóztatás, maga a tanodai tevékenység.

Fontos tehát kiemelni, hogy a tanodák korai szakaszában a) helyi roma szervezetek léptek fel kezdeményezőként olyan szolgáltatási csomagot kidolgozva, mely a teljes roma közösséget szolgáltatta meg és b) a tanodai tevékenység elválaszthatatlan volt a többi programtól, azaz a felnőttek, családok bevonása nemcsak megelőzte, hanem feltétele is volt a tanodai tevékenység indításának.

¹ Mire jó a tanoda? – szerk. Fejes József Balázs-Lencse Máté-Szűcs Norbert, Motiváció Oktatási Egyesület, 2016, Szeged

² Az USA fejlesztési hivatala (USAID) által finanszírozott program keretében hét vidéki közösségi házban indult komplex fejlesztés 2000-ben.

2004-től a tanodák száma jelentősen nőtt, mivel ekkor jelent meg az első uniós forrásból finanszírozott pályázati kiírás³. Erre a kiírásra 92 pályázat érkezett és 23 projektet támogattak. Ezt 2005-ben újabb kiírás követte, amely gyakorlatilag a korábbi kiírás megismétlése volt. A soron következő, 2008-as kiírás⁴ már a korábbiakhoz képest jóval részletesebben megadta a támogatható tevékenységek körét, a mérési mutatókat. A célcsoporttal kapcsolatos elvárás is módosult, amennyiben itt már az általános iskola felső tagozatosok és érettségire adó középiskolák diákjai jelennek meg fő célcsoportként. Ennek a kiírásnak a keretében mintegy 100 tanodát támogattak. Ehhez a kiíráshoz köthető a tanoda módszer standardizálására irányuló első kezdeményezés is⁵.

Ha megnézzük a kötelezően elvárt tevékenységek listáját, akkor láthatjuk, hogy a szülők bevonása, a szülőkkel való közös foglalkozás már csak egy a nyolc feladtból, és cseppet sem lehet hangsúlyosnak tekinteni a listában:

1. „A szükséges tárgyi, infrastrukturális környezet kialakítása;
2. A tanodás diákok kiválasztása, és a standardizált tudásszint-felmérés készítése;
3. Egyéni fejlesztési tervek kidolgozása;
4. Egyéni, esetleg mikrocsoportos fejlesztési egységek rendszeresítése;
5. Mentori rendszerű fejlesztés kialakítása;
6. Szerződés kötése a felvételt nyert tanodákkal;
7. **Folyamatos konzultáció a szülőkkel**, iskolai tanárokkal;
8. Egyéni fejlődési napló vezetése a folyamatos ellenőrzés, értékelés rögzítésére;
9. A programban résztvevő tanulók programja kötelező szakmai elemeinek meghatározása (személyiség-fejlesztés, tehetségkibontakoztatás, identitástudat erősítése, hagyományőrzés, nyelvápolás, pályaválasztási szolgáltatás, családlátogatás, készségfejlesztő programok, informatikai készségek fejlesztése, szabadidős programok szervezése az iskolatársak, szülők aktív szerepvállalásával).“

Ennek a standardizációs törekvésnek az iránya kevésbé a módszertani, mint az adminisztrációs-dokumentációs elvárások egységesítése volt. A projektek lebonyolítóira ezek az elvárások új és sokszor csak nehezen teljesíthető elvárásokat róttak. Amellett pedig, hogy a családi alapú, a bevont gyermekek szociokulturális közegét fejlesztő irány háttérbe szorult, a tanodákkal kapcsolatos módszertani eljárások sokkal inkább egy „iskolaidő utáni iskola” képét rajzolták ki annak ellenére is, hogy a kiírásban manifeszt módon megjelenik az elvárás, hogy a tanodai tevékenység nem jelentheti az iskolai lecke elkészítését, az egyfajta „pótnapköziszzerű” működést.

A pályázati felhívások sorát a 2012-es és 2013-as kiírás folytatta. A két, már a HEFOP keretében megjelent kiírásban mintegy 100 projekt került kiválasztásra, s innentől datálható, hogy néhány szervezet már nemcsak egy, a lakóhelyen működő tanodát működtet, hanem akár több településen is végez hasonló tevékenységet.

Ennek az időszaknak az egyik legfontosabb fejleménye, hogy a nagy tapasztalattal rendelkező és számottevő pedagógiai háttérrel bíró szakemberek 2013 végén megalakították az úgynevezett Tanodaplatformot, melynek célja, „hogy hatékonyabban hallathassák a hangjukat egy kiszámíthatóbb finanszírozásért, a tanodák szerepének tisztázásáért, a tanodai munka elismertségének növeléséért, valamint a tanodák munkájának szakmai támogatásáért.”⁶ A gesztor civil szervezet (Motiváció Egyesület) által elkészített Tanodastandard hangsúlyai eltérnek a pályázati kiírások prioritásaitól, de sokszor az említett kiírások keretében támogatott

³ HEFOP/2004/2.1.4

⁴ TÁMOP-3.3.5/A/08/1

⁵ Fehérvári Szilvia - Karlowits-Juhász Orchidea - Ormos Rita: A tanodák standardizálásának szempontrendszere, Educatio Kht, Budapest, 2008 április 28. Kézirat.

⁶ http://tanodaplatform.hu/?page_id=19

178 tanoda⁷ többségének működési elveitől is. A Tanodastandard hangsúlyai sokkal inkább a különböző társas és egyéni kompetenciák fejlesztését célzó tevékenységeken, az iskolai oktatástól eltérő innovatív módszerek alkalmazásán (pl. társasjáték pedagógia), a civil és helyi közösség bevonásának támogatásán vannak az iskolai oktatás hiányosságainak pótlása, annak kiegészítése helyett.

A Platform hálózatként működik, ami lehetőséget ad nemcsak a szakmai tapasztalat terjesztésére, de az érdekképviseletre is, mely keretében a 2012-es kiírás szakmai programozásához is hozzá tudtak járulni (még egyénileg, szakértőként, mivel ekkor még a Tanodaplatform nem létezett), de fellépnek többek közt a finanszírozási rendszer anomáliáinak kivédése érdekében is. A teljes mértékben civil háttérű szervezet mutatta be részletesen a 2015-ös kiírás problémáit is, melynek eredményeként a kiírásban hátrányt szenvedett jelentős tapasztalattal rendelkező pályázó szervezetek számára az EMMI 2016 végén egyfajta kompenzációs külön programot dolgozott ki állami forrás bevonásával.

A Tanodaplatform kapcsán fontos kiemelni, hogy a tanodahálózatot „tanodamozgalomnak” tekintik, mely utal arra, hogy a civil háttér nemcsak a szervezetek jogállásában jelenik meg, hanem az általuk ideálisnak tekintett tanodai működés közoktatási rendszertől való részleges függetlenségében és a civil munkában, nagyfokú önkéntes-bevonásban is. A Tanodaplatform egyértelművé teszi, hogy nem az iskolai hátránykompenzáció kell, hogy a tanodák célja legyen, hanem olyan szolgáltatás nyújtása, „melyet a köznevelési rendszerben kevésbé sikeres, a társadalmi perifériára szoruló gyermekek és fiatalok korlátozottan vagy egyáltalán nem érhetnek el. (...) A Tanoda cél- és feladatrendszere az iskolák cél- és feladatrendszeréhez képest más prioritásokat képvisel és további szolgáltatások biztosítására törekszik. A Tanoda nemcsak oktatási feladatokat vállal fel, a szocializációval, életpálya-építéssel, kultúráközvetítéssel, közösségfejlesztéssel, szabadidő-szervezéssel, szociális támogatással kapcsolatos tevékenységét is hasonlóan hangsúlyosnak tekinti.”⁸

A jelenleg érvényes Tanodaszterd alapját külső felkérés nélkül, proaktív módon a TanodaPlatform készítette. A közösség később csatlakozott a TKKI (Türr István Alapkezelő és Kutató Intézet) által megszervezett Tanoda Munkacsoporthoz, melynek feladata volt a Tanodaszterd aktualizálása. A Tanodaplatform elképzelésének mintegy 80%-a átment a TKKI/EMMI kontrollján. (A állami szereplők főként az iskolától való eltávolítást kritizálták, mérsékeltek.)⁹

A tanodák működését már a 2000-es évek közepétől jellemezte a finanszírozás kiszámíthatatlansága. Ez még abban az esetben is így lett volna, ha a pályázati rendszer (az öt pályázati kör) működése kiszámítható és pontos lett volna. A kiírások, döntéshozatal, szerződéskötés és finanszírozás megbízhatatlansága azonban a jól működő, viszonylag stabil gazdálkodással bíró szervezeteket is lehetetlen helyzetbe hozta, így számos tanoda be kellett, hogy fejezze működését annak ellenére is, hogy szakmai tevékenysége magas színvonalú volt, a helyi beágyazottságuk mind a helyi közösség, mind a helyi intézményrendszer tekintetében számottevő volt.

A tanodák működtetői sok esetben (ld. a későbbiekben idézett esettanulmányokat) hosszú ideig finanszírozás nélkül kellett, hogy továbbvigyék a megkezdett munkát úgy, hogy még az alapvető működési feltételeik sem voltak biztosítottak. Ezt annak ellenére is vállalták, hogy közüzemi és bértartozásokat halmoztak fel, csak hogy a fejlesztésbe bevont gyerekeket „ne veszítsék el látókörükből”.

⁷ Az elmúlt években nemcsak a kifejezetten ilyen céllal kiírt pályázatok keretében jöttek létre tanodák. Az úgynevezett telepfelszámolási program, a Gyerekesély program, de egyes nagyobb szervezetek (Máltai Szeretetszolgálat, egyházak stb.) keretében is indultak hasonló kezdeményezések, melyek számát legfeljebb becsülni lehet: mintegy 50 körül lehetnek a folyamatosan vagy szakaszosan működő hasonló projektek.

⁸ http://tanodaplatform.hu/wp-content/uploads/2014/04/Tanoda_Sztenderd.pdf

⁹ Szűts Norbert (Tanodaplatform, Motiváció Egyesület) közlése.

Mivel jelen írásnak nem célja és keretei sem engedik meg, hogy a tanoda módszer történetéről részletes elemzést adjon,¹⁰ csupán a főbb tendenciákat foglaljuk össze a következő pontokban:

1. A tanodák működése főként az egyes uniós forrásokból finanszírozott kiírások elvárásrendszere miatt jelentősen megváltozott. A korai, civil szervezeti, nem annyira pedagógiai, mint inkább szociális hátránykompenzáló tevékenységről áttevődött a hangsúly az iskolai felzárkóztatás iskolán kívüli megvalósítására. Ezt erősíti az a tény, hogy a jelenlegi közoktatási rendszer olykor látens, olykor manifeszt módon nem küzd, hanem sokszor erősíti is a szegregációt a cigány gyerekek esetében. Az iskolai teljesítmény javítása így átkerül az iskolaidőből az tanórán és iskolarendszeren kívüli térbe, a tanodák illetékességébe.
2. A korábbi, közösségi (civil) alapon megvalósuló nem iskolai, tantárgyi, hanem szociokulturális eredetű hátránykompenzáció csak a tanodák egy részének tevékenységében jelenik meg. Ez nem feltétlen jelenik meg prioritásként a kiírások szövegében, a pályázati értékelésben. A tanoda kiírásra pályázók ezért eleve olyan projektek kidolgozására kényszerültek, amelyek kevésbé a közösségi, szociális elemeket hangsúlyozzák, mint a helyi iskola hátrányait kiegyenlítő funkciókat. Ezt a tendenciát erősíti további két körülmény: Bár a tanodai működés esetében eleinte kizárt, majd erősen ellenjavalt volt azoknak a pedagógusoknak az alkalmazása, akikkel a gyerekek a közoktatásban is találkozhatnak, a 2015-ös kiírásra beadott pályázatok jelentős részében már eleve ilyen pedagógusokkal számoltak (egyrészt a hátrányos helyzetű kistélepekre jellemző szakemberhiány, másrészt a projekttervezés kevésbé szakmai szempontokra koncentráló mivolta miatt). Ezekről a pedagógusok nem lehet elvárni, hogy épp azokat az alternatív módszereket és megközelítést alkalmazzák, melyek a tanórai munkából hiányoznak. A másik fontos probléma – mely, ha jóhiszeműek vagyunk, a 2015-ös kiírás körüli botrányt is részben okozta – a pályázati szektor torz működése. Azaz a pályázati cégek jelenléte ezen a területen is. Ezek a pályázati cégek a sikeres pályázatban érdekeltek, kevésbé annak az innovatív és, mint fentebb bemutattuk, kissé a támogatói szándékkal is ellenkező módszernek az alkalmazásában, mely nem az iskolák diszfunkciójának kompenzálását, hanem a bevont gyerekek szociokulturális, családi-közösségi alapú fejlesztését tűzi ki célul. Az, hogy ez a probléma mennyire bizonytalanítja el a tanodák működtetőit, jól tükrözi, hogy egy 2015-ös, mintegy 100 tanodát érintő kutatás¹¹ eredménye szerint, a válaszadó tanodák 80%-a nem tudott vagy akart állást foglalni abban a kérdésben, hogy mi is kellene, hogy legyen a tanodák fő feladata, az iskolai hátránykompenzáció vagy a készségfejlesztés.
3. A tanoda-programok célcsoportja is változott a kezdetekhez képest. Míg az első tanodák esetében a helyi közösség → családok → gyerekek volt a bevonás iránya, így a célcsoport definíciója is, addig mára gyakorlatilag a felső tagozatos hátrányos helyzetű (*köztük roma*) és érettségét nyújtó középiskolában tanuló gyerekekre tevődött át a hangsúly. Jóllehet, a többi célcsoportot vagy akár az önkéntesek bevonását a kiírások nem zárják ki, de prioritást ezek nem kapnak, kiváltképp nem feltételként jelennek meg.
4. Bár a Tanodaplatform létrejöttével olyan hálózat jelent meg a szintéren, mely egyszerre képes a magas szakmai háttér biztosítására (akár minőségbiztosításra is) és az érdekképviseletre, a 2015-ös kiírás eredménye jelezte, hogy a civil hátterű pályázókkal szemben előnyt élveztek a professzionális pályázati cégek – sokszor e területen semmiféle tapasztalattal nem rendelkezve. Ugyanígy, az eredmények a magyarországi cigányság

¹⁰ Ehhez alapos tanulmányok állnak rendelkezésre más szerzőktől: Lukács György: Tanoda kutatás, 2015, kézirat; A tanoda-típusú intézmények működésének, tevékenységének elemzése, Kutatási beszámoló, szerkesztette: Németh Szilvia, 2008, Roma Oktatási Alap, https://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/tanodaelemzes_tarki_-ref_08_0.pdf

¹¹ Lukács György: Tanoda kutatás, 2015, kézirat.

geográfiai elhelyezkedését sem tükrözik, olykor olyan települések is támogatáshoz jutottak, ahol gyakorlatilag cigányok nem is élnek. Végül – bár ez a fentiek ismeretében már nem meglepő – a helyi cigány közösség valódi (azaz nem csupán egy szándéknyilatkozatot jelentő) jelenléte és bevonása sem jelent meg az eredményekben, nyertes pályázatokban.

A kutatásba bevont tanodák

2016 végén az Autonómia Alapítvány az ERGO Network keretében, az EU Foglalkoztatásért és Szociális Innovációért Programja támogatásával kutatást végzett tíz tanoda körében. A kutatás célja a tanoda-projektek gyakorlati működésének megismerése, a helyi társadalomba való beágyazódottságuk felmérése volt. A kutatást természetesen befolyásolta a 2016 szeptemberében nyilvánosságra hozott, EFOP-3.3.1-15 pályázati kiírás nyertes listája illetve annak visszhangja.

A bevont tanodák kiválasztása esetében is figyelembe vettük ennek a pályázati körnek az eredményeit, azaz nem szerettük volna, ha akár a nyertes, akár a vesztes tanodák véleménye dominálná a válaszokat. A területi eloszlásra is ügyeltünk a kiválasztásnál, így a felkeresett tanodák közé került nógrádi, borsodi, baranyai, somogyi és tolnai is. Hat nyertes szervezetet kerestünk meg (ebből az egyik a tartaléklistáról került be a nyertesek közé: A polgármester szerint "sikerült felhozni a tartalékból, mert jól szerepeltünk a népszavazáson".) A többi hat szervezet pályázatát változó okok miatt utasították el.

Az esettanulmányokat az Autonómia Alapítvány munkatársai készítették. Az adatgyűjtés interjú módszeren alapult. Településenként interjú készült a pályázó szervezet képviselőjével, a települési roma nemzetiségi önkormányzat vezetőjével (ha nem működik a településen ró, akkor a helyi cigány szervezet vezetőjével, ha ilyen sincs, akkor a cigány közösségben meghatározó személlyel) és lehetőleg a polgármesterrel vagy jegyzővel és/vagy iskolaigazgatóval. Az interjúkból településenként esettanulmány készült.

Az adatfelvételt 2016 októberében került sor. Összesen nyolc településen sikerült elkészíteni az esettanulmányt, mivel egy helyen nem is tudtak helyben a nyertes pályázó szervezetről és nem sikerült felkutatni olyan személyt, aki nyilatkozni tudna azzal kapcsolatban. Egy másik helyszínen sikerült időpontot is egyeztetni a nyertes pályázó szervezet vezetőjével, de az interjú előtt visszalépett a találkozótól. (Ebben az időszakban jelentek meg a híradások a független médiában a kiírás körüli anomáliákról azt sejtetve, hogy az értékelést és döntést inkorrekt módon befolyásolták.)

Mivel településenként több esetben is sikerült találkozni mind a nyertes, mind a vesztes pályázatot beadó szervezet munkatársaival, összesen tizenkét pályázó szervezetről kaptunk információkat. Három esetben fordult elő, hogy bár a pályázó szervezet munkatársaival nem sikerült interjút készíteni, elég és megbízható információval rendelkezünk a pályázat (pontosabban a tervezett projekt) körülményeiről.

A tanodák közül hat esetében a pályázó roma civil szervezet volt, míg a többi pályázó olyan professzionális szolgáltatást nyújtó civil szervezet, amely működése bár a civil szervezetekre vonatkozó jogszabályi feltételeknek vélhetően teljes mértékben megfelel, a szervezeti működés mégsem a demokratikus döntéshozatal, állampolgári részvétel elvén alapul. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a szembeállítás semmiképp nem pontos, mert két olyan szervezetről is szó van a nevében, alapítói tekintetében cigány szervezetnek számítók közt, amelyek mára szintén főként a szolgáltatásnyújtásra összpontosítanak, nem a hagyományos értelemben vett érdekképviseletre, tagok bevonásán alapuló működésre.

Két egyházi háttérű szervezet is bekerült a vizsgáltak körébe. Az egyik nyertes, míg a másik vesztes pályázatot adott be. Az egyik szervezetet a jogállásukon túl, a helyi működésük alapján valódi civil szervezetnek lehet tekinteni, a szervezetet a helyi gyülekezetbe járó magánemberek saját indíttatásból hozták létre, míg a másik esetben a civil szervezet az adott egyház fiálájának tekinthető inkább.

A pályázók korábbi tanodás tapasztalata is megoszlik:

Nyertes* / nem nyertes	Korábban tanodázott	Nincs ilyen tapasztalata
Nyertes	3	4
Nem nyertes	5	0

*A tartaléklistán nyertes pályázót is a nyertesek közé soroljuk a következőkben.

Ez a táblázat is rámutat arra az ellentmondásra, mely a 2015-ös kiírás döntéseit jellemezte. A tanodás, sokszor több pályázati körön is átívelő szakmai tapasztalat nem járt együtt a sikeres támogatói döntéssel, míg a nyertesek közt számos olyan szervezet van, mely nemhogy ilyen tevékenységet, de sok esetben még romákat célzó projekteket sem bonyolított le.

A tanodák háttere

A pályázatok kezdeményezői esetében talán az a legfontosabb információ, hogy mennyire volt helyi a szándék vagy mennyiben a pályázati lehetőség motiválta a pályázatot.

Egyértelmű helyi (közösségi) szándékot a tizenkét szervezettből öt esetben találtunk, míg öt esetben ilyen egyértelműen nem volt, ezen belül pedig három esetben az érintett településen, településrészen nem is tudtak sem a sikeres pályázatról, sem a hamarosan induló tanodáról. A helyi kezdeményezésen alapuló pályázatok esetében mind az öt pályázat sikertelen volt, míg a másik öt esetben mind az öt nyertes. (Két pályázó esetében nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a helyiek részvétele mennyiben volt lényegi, azaz először őket kereste meg a pályázó szervezet vagy fordítva történt a kezdeményezés.)

A kezdeményezésen túl az is fontos információ, hogy ki készítette el a pályázatot. Két esetben (mindkettő nyertes) egyértelműen külső pályázatíró végezte el ezt a feladatot, két esetben pedig olyan szervezetről van szó, ahol bár nem külső pályázatíró készítette el a pályázatot, de a szervezet maga is részben pályázatírással foglalkozik, azaz ilyen szolgáltatást nyújt másoknak.

A többi szervezet – néha külső segítséggel – maga készítette el a pályázatát, ami fontos és pozitív változás az elmúlt évekhez képest.

A szakmai terv elkészítését négy helyen a helyi pedagógusok végezték, a többi helyen részben vagy egészben a pályázatíró végezte ezt a feladatot is, míg két szervezet már maga is rendelkezik ezzel a szakmai kapacitással. (Megjegyzendő, hogy két helyen, ahol pedagógusok készítették a tervet, ők maguk is a szervezet aktív tagjai.)

Nyolc helyen a helyi közösség tagjait egyáltalán nem vonták be a tervezésbe, igényfelmérésbe, míg négy helyen erre egyértelműen sor került, ha másként nem, akkor a helyi roma szervezet (rnő) valódi bevonásával. Ahol a bevonás megtörtént, három esetben egyértelműen cigány szervezet volt a pályázó.

Hat helyen vettek vagy vesznek részt a megvalósításban helyi, cigány emberek. A másik hat helyen a bevonás vagy csak formális együttműködésre korlátozódik a helyi rnő-vel, vagy előfordult egy helyen az is, hogy a nagyvárosban nyertes, e területen semmiféle szakmai tapasztalattal nem rendelkező nyertes szervezet az ugyanazon a településen öt évig sikeresen működött, de most sikertelenül pályázó tanoda vezetőjét kérte fel az újonnan indítandó tanoda szakmai vezetésére. (Ezt a feladatot az illető nem vállalta, mert „megfelelő szakember gárdájuk nincs, a pályázatot egyébként pályázatíró céggel írátták, aki egy elég nagy összeget elvisz a pályázati pénzből. A pályázatíró cég előre megmondta, hogy nyerni fognak, de azt is közölte, hogy ennek milyen ára van.”)

A pályázatok eredményessége és a helyi cigányok bevonásának megoszlása:

Nyertes* / nem nyertes	A helyi cigányság valódi bevonásával	A helyi cigányság bevonása nélkül
Nyertes	1	6
Nem nyertes	5	0

Ennél a táblázatnál egyértelműen látszik az a tendencia, miszerint azok a pályázók, akik valamilyen formában a helyi cigány közösséget bevonták akár a tervezésbe, akár a megvalósításba (a korábban működött tanoda esetében), azok szinte biztosan nem várhattak

támogatást a pályázattól. Bár ilyen kis elemszám esetében módszertanilag mindenképp aggályos volna statisztikai összefüggést kimutatni, mégis elmondható, hogy ez az összefüggés egyértelmű és cseppet sem mondható véletlenszerűnek.

A pályázó szervezetek együttműködése a helyi önkormányzattal általában rendezett. Egy esetben fordult elő, hogy a helyi önkormányzatot a pályázatot beadó szervezet csupán tájékoztatta, hogy az adott településre „pályázatot fognak beadni”. Legalább két esetben önkormányzati szándék is tetten érhető a pályázat mögött, míg három esetben az önkormányzat számára nem volt lényeges, mely szervezet ad be pályázatot, melyik lesz a nyertes. Az egyik pályázó szervezet vezetője, ami egy másik településre is beadott pályázatot, ezt mondta: „(A polgármestert) a tsz-ből ismerem. Valamikor trakt... mezőgazdasági gépszerelő voltam. A polgármester úr egy korrekt ember. Aláírta nekem és mondta, hogy aláírta másnak is. Ő nem húz se ide se oda, amelyik nyer, annak adja a termet. Korrekt volt.” Sem a szakmai program, sem a résztvevő szakemberek felkészültsége tehát nem volt perdöntő ebben az esetben.

Hasonlóan megengedő volt az egyik megyeszékhely vezetésének hozzáállása is, ahol évekig sikeres tanoda működött, de a mostani pályázatra két másik, korábban e területen semmiféle tevékenységet nem végzett szervezet is beadta a pályázatát. A két új szervezet nyert, míg a korábban működő tanoda nem. Ugyanakkor itt még a nyertes szervezet vezetője sem vitatta, hogy „személyes kapcsolatokon múlt a döntés. Őt magát is meglepte, hogy nem a bejártott tanoda lett a nyertes.”¹²

A pályázók és a helyi rnő-k viszonya azonban már sokkal egyértelműbb tendenciát mutat: Hat nyertes pályázó esetében gyakorlatilag semmiféle együttműködés vagy bevonás nem volt a pályázó és a helyi rnő közt. Egy esetben kifejezetten konfliktust okozott, hogy amíg a korábbi időszak tanodájának működtetésében a más településen működő, „regionális szolgáltató” civil szervezettel a helyi rnő tagjai kifejezetten jól együtt tudtak működni előzőleg, erre az időszakra már maguk kívántak pályázni.

A másik furcsa helyzet ott állt elő, ahol a helyi cigány szervezet által korábban kifejezetten önkéntesek, civilek bevonásával többé-kevésbé jól működő tanoda ellenében egy másik település cigány szervezete adott be úgy pályázatot, hogy az megosztotta a helyi rnő-t is és ez okozott konfliktust a helyi cigány közösségben (utóbbi lett a nyertes pályázat).

A korábban tanoda projekteket lebonyolító szervezetek gazdálkodása egytől-egyig projektalapú, azaz nem rendelkeznek jelentős más forrással vagy saját pénzügyi alappal. Ez azt jelenti, hogy csak akkor tudtak, tudnak működni, így a tanodát csak akkor tudják fenntartani, ha erre pályázati forrást szereznek. Szerencsésebb helyzetben csak azok a szervezetek vannak, amelyek vagy több pályázati forrást kezelnek egyszerre, így – bár részben szabálytalanul – a helyiségeket valahogy biztosítani tudják az alapműködéshez, vagy az egyházi háttér lehetővé teszi számukra a „szűk esztendő” átvészelését. „2015 decembere óta csak időszakosan van nyitva a sz-i tanoda (a többi településen még így sem) épülete, főként azok a projektek működnek, amik más finanszírozásból és más céllal jöttek létre. Decemberben bezártuk az ajtóinkat.”

Bár mint láttuk, a szervezetek viszonya a helyi önkormányzatokhoz kifejezetten jó, ezek az önkormányzatok szinte egytől-egyig szintén forráshiánnyal küzdenek, így nem tudnak jelentős anyagi támogatást biztosítani a működéshez. (Sőt épp ellenkezőleg, a korábbi projektek költségvetéséből az önkormányzatoknak kifizetett bérleti díj azoknak jelentett csekély bevételt és pénzügyi mozgásteret.)

Azok a szervezetek, amelyek valóban meg tudtak mozgatni önkénteseket (öt ilyen, egytől-egyig vesztés szervezetről van szó), a finanszírozási időszak után is folytatták a tevékenységüket bízva az újabb pályázati körben való sikeres szereplésben. 2016 végére azonban ezek a tanodák is bezártak. „Máskor is volt már ilyen hullámvölgy, akkor a tanárok önkéntes munkában vállalták a

¹² Az Autonómia Alapítvány a kutatáson kívül is több tanodával illetve pályázó szervezettel kapcsolatban áll. Az egyik három tanodára támogatást szerzett szervezet vezetője elmondta, hogy a térség országgyűlési képviselője hozta meg a döntést, hogy a térségben hány és melyik szervezet fog támogatáshoz jutni. Az ő támogatása nélkül esélye sem volt senkinek sikeres pályázatot beadni.

bukott gyerekek pótvizsgára való felkészítését, de jelenleg a helyzet kilátástalansága miatt, most ez is elmaradni látszik.”

A működésről

A működéssel kapcsolatban a legfontosabb kérdésünk az volt, vajon milyen profillal működnek a megkeresett tanodák. Azaz mi van a fókuszban: Az iskolai felzárkóztatás, korrepetálás vagy a különböző kompetenciák fejlesztése, a szociális fejlesztés a családok bevonásával?

Továbbá az is érdekelt bennünket, hogy a pályázó szervezet háttere befolyásolja-e - és ha igen, akkor mennyiben - ezt a profilt.

Mint a bevezetőben láthattuk, a 2000-es évek elejétől a különböző pályázati kiírások pontosan leképezik azt a hangsúlyeltolódást, ami a közösségi-szociális fejlesztés alapú oktatási-nevelési fejlesztéstől az iskolai oktatás hátrányainak kompenzálásáig vezetett. A jelenlegi kiírás és főként a támogatotti kör összetétele már egyértelműen azt jelzi, hogy a tanoda tanórán kívüli program, valóban tanórán kívüli oktatás és alig több ennél. Azaz bár támogathatóak a különböző szociális fejlesztő tevékenységek, az alapkompenciák fejlesztése, szabadidős programok, az ideáltipikus (azaz uniós támogatásban részesülő) tanoda a helyi pedagógusok által végzett iskola- és napközi időn túli korrepetálása azoknak a gyerekeknek, akik a) „beleférnek” a pályázat célcsoport-meghatározásába, b) problémát jeleznek a pedagógusok – ugyanazok, akik sokszor a tanodában is tanítanak – a gyerekekkel kapcsolatban. A ritka kivételeket azok a tanodák jelentik, ahol kifejezetten olyan tevékenységet végeznek, amelyet nemhogy a helyi iskola nem lát el, de azt funkciójából eredően nem is kellene ellátnia (hétvégi programok, családok bevonásával szervezett programok, erőszakmentes kommunikáció tréningek, alapkompenciák fejlesztése stb.).

Ez a hangsúlyeltolódás szinte automatikusan hozta magával azt, hogy ebben a formában a tanodai működés valóban – ott, ahol ez az etnikai összetétel alapján értelmezhető – szegregál. Azaz a tanoda „szívja fel” azokat a gyerekeket, akikkel az iskola nem tud, vagy éppenséggel nem akar mit kezdeni. Az iskola az integrációt „rábízza” a tanodára, ami sem működése, sem szervezeti helyzete miatt erre nemhogy nem alkalmas, de épp az ellenkező hatást fejti ki.

Így van ez akkor is, ha ez a tanodák részéről általában nem egy tudatos stratégia eredménye, azaz a résztvevő pedagógusok „csak jót akarnak a gyerekeknek”. Ezt a jót azonban egy olyan rendszerhiba fennállása mellett szeretnék végrehajtani, amit az általános iskolai spontán vagy szándékos szegregáció jelent.

Egyre többen vetik épp ezért fel, hogy a tanodákra nincs szükség, sokkal jobb lenne, ha nem lennének. A baloldali érvelés szerint a szegregációt erősíti működésük, míg a jobboldali szakpolitika inkább az oktatás centralizációja miatt néz ferde szemmel a tanodákra.

Mielőtt erre a kérdésre a mi vizsgálatunk alapján próbálnánk választ keresni, érdemes megfontolni, hogy valóban lehetséges, érdemes-e *a tanodákról* általában véleményt alkotni. Nem lehetséges-e, hogy több tanodatípus van és a különböző formák nemcsak különböző funkciókat és eredményeket mutatnak fel, hanem különböző szabályozási és főként finanszírozási keretet igényelnének?

Az általunk megismert tanodák a következő fő kategóriákba sorolhatóak:

- Kis, helyi kezdeményezések, roma közösségek valódi bevonásával. Ezek a tanodák bár törekednek a helyi iskolával való szoros együttműködésre (amit a pályázati kiírás is előír), mégis elsősorban azokat a programokat pótolják, amikhez a helyi hátrányos helyzetű gyerekek nem jutnak hozzá, az iskoláknak pedig sem nem feladata, hogy ezeket nyújtsák, sem forrásuk nincs ezekre. Tevékenységükben gyakran jelenik meg a cigány identitás ápolása, nyelvoktatás. (Annak ellenére is, hogy ez az igény csak a legritkább esetben merül fel a szülők részéről, sokkal inkább egyfajta, a többségi társadalom részéről vélt – vagy épp finanszírozás-vezérelt módon megjelenő – igényre reflektálnak.)
- Civil alapról indult, de professzionális szolgáltató civil szervezetek. Három olyan szervezetet is megismertünk, amely már több pályázati ciklusban is működtetett tanodát és mára meghatározó térségi szereplővé vált több településen is működtetve tanodát.

Ezek a szervezetek főként pályázatírói, szervezői szerepükben erősek. Mivel működésükre egyfajta standardizáltság jellemző, tanodáik fókuszában főként a tantárgyi fejlesztés van, még akkor is, ha törekednek a helyi cigány szereplők (rnő, civil szervezet vagy aktivisták) bevonására. Ez a bevonás azonban inkább formális és nem cél a helyi önállóság növelése. Tanodáikban jórészt a helyi pedagógusok tanítanak, de a szakmai vezetőt rendszerint a fenntartó szervezet adja. Bár szerveznek szabadidős programokat is, bevonnak szülőket is, de nem az az önkéntes alapú működés jellemzi őket, eszköztárukból általában hiányoznak a módszertanilag új megoldások.

- Találtunk két olyan tanodát is, melynek kezdeményezői helyi pedagógusok voltak, akik - szembesülve azokkal a hátrányokkal, melyekkel a hátrányos helyzetű gyerekek az iskolába érkeznek - maguk kezdeményezték civil szervezet létrehozását és tanoda indítását. Ezeket a tanodákat bár jórészt a helyi pedagógusok működtetik, a főszerep mégis a kompetenciafejlesztés, szociális felzárkóztatás. Ezeket a tanodákat valódi civil szerveződéseknek lehet tekinteni, mert a pedagógusok önkéntesen és – amint a finanszírozási időszakot követő tevékenységük is mutatja – finanszírozás nélkül is végzik fejlesztő munkájukat.
- Projektalapon működő tanoda-fenntartók. Ez az eufemisztikus megfogalmazás azokat a szervezeteket takarja, melyek szinte minden szociális tárgyú kiírásra pályáznak, függetlenül annak szakmai tartalmától. A gyakorlatban pályázatíróként és lebonyolítóként működő szervezetek saját településüktől sokszor távol, a helyi közösség felkeresése nélkül, olykor még a helyi önkormányzatot, iskolát is csak formálisan bevonva jutottak támogatáshoz. Tanodáik működését – már amennyit meg lehetett azokról tudni – a helyi iskolával és pedagógusokkal való szoros együttműködés jellemzi, tevékenységük nemigen jelent többet az iskolai tanórák és napközis időszak duplikálásánál. Két esetben is beszámoltak arról, hogy a pályázatot benyújtani kívánó szervezet azzal kereste meg a helyi önkormányzatot, rnő-t, hogy pályázatuk „biztos nyertes lesz”, ezért velük érdemes a tanodát működtetni. „Megállapodásunk van a Fidesszel, keretmegállapodás.”

Természetesen a teljes tanoda-mezőnyben előfordulnak olyan szervezetek is, melyek egyik kategóriába sem férnek bele. Ilyen például a Máltai Szeretetszolgálat, amely szintén számos helyen jutott tanodás pályázati támogatáshoz. A szervezet nem a forráshoz keresett településeket, hanem azokra a településekre adta be a pályázatot, ahol tevékenységével (főként Jelenlét programja által) már eleve jelen volt. Az, hogy tanodáik működése melyik típusba tartozik majd fókuszuk szerint, a későbbiekben derül ki. Az azonban egészen biztos, hogy a szakmai háttér megléte vagy a helyi „jelenlét” tekintetében mindenképp eltérnek ezek a tanodák a „projektgyárak” (utolsó kategória) által fenntartottaktól.

Az általunk megismert tanodák működésének fókusza alapján hat tartozik az iskolai kiegészítő tevékenységet végző kategóriába. Kettő tanodáról még nem lehet tudni, mi jellemzi majd működésüket. Természetesen olyan tanodát nem találunk, amely egyértelműen elutasítaná az iskolával való együttműködést, így a tantárgyakhoz kapcsolódó fejlesztést, de kettő egyértelművé tette, hogy inkább a szociális fejlesztés, kompetenciafejlesztést tekintik fő feladatnak és nem az iskolai munka kiegészítését.

Meg kell jegyezni, hogy az első kategóriába tartozó tanodák egy része sem kizárólagosan iskolai kiegészítő fejlesztést végez, kettő pedig úgy nyilatkozott, hogy csupán forráshiány miatt nem a szabadidős, szociális fejlesztés van a központban. Ugyanígy, ez másutt fordítva is igaz lehet.

„Az iskola a pedagógushiány miatt nem tud délutáni foglalkozásokat csinálni, így azok a pluszok segítenek, mint a tanoda, és a Málta Szimfónia programja. Minél többet tölt el a gyerek megfelelően a szabadidejében annál könnyebb az iskolának.”

Szinte minden interjúalanyunk említést tett a mérési eredményeikről, azaz hogy a tanodás gyerekek iskolai mutatói miképp változtak a tanoda hatására. Ugyanakkor volt olyan iskolaigazgató, aki maga hárította el az iskolai eredmények minősítését azzal, hogy egyrészt ilyen időtávon (9-24 hónap) nem várható egyértelműen mérhető változás a jegyekben, másrészt hogy

az igazi változás nem is annyira a jegyekben nyilvánul meg, illetve kellene megnyilvánulnia, hanem többek közt a gyerek iskolai viselkedésében, szorgalmában, motiváltságában és nem utolsósorban a szülők viszonyában az iskolához, gyerek tanulmányaihoz.

Abban a kutatásunk során jelentős eltérést nem találtunk (bár az egyes tanodai-iskolai adatokat nem hasonlítottuk össze), hogy a különböző típusokba tartozó tanodák közt van-e jelentősnek mondható eltérés a tanodai gyerekek iskolai előmenetelében történt változásban.

A tanodák finanszírozása

A mintánkba bekerült tanodák eltérő képet mutatnak a finanszírozásuk kiszámíthatósága tekintetében. Találunk olyan szervezetet, amelyik még a pályázati rendszer kiszámíthatatlanságából adódó finanszírozási problémákat, a még nyertes pályázatok esetében is olykor több mint egyéves finanszírozási csúszást is át tudja vészelni például egyházi háttere miatt, de találtunk olyan szervezetet is, amelyik nem is számolt komolyan azzal, hogy a finanszírozási időszak után tanodája tovább fog működni. Tevékenységét bezárta és az új pályázatát egy közeli, de másik településre adta be. Három olyan tanodát is találtunk, ahol a szakmai stáb önkéntes munkában vitte tovább a tanodát a támogatás megszűnte után is, de a 2015-ös kiírás negatív eredményének megismerése után bezárta ajtaját.

Abban még a hat nyertes tanodából is négy egyetértett, hogy a jelenlegi pályázatos rendszer semmiképp nem célravezető: A legrosszabb a folyamatosság hiánya a gyerekeknek és szülőknek, akik „megszokták” a tanodát és azt a fajta bizalmat, amit a tanoda kialakított a helyi közösséggel. Ezt nagyon nehéz lenne újra felépíteni. Rossz ez a működtető szervezetnek is, mivel a szakmai stábot is nehezen lehet újra felépíteni, toborozni, nem tudnak nekik megbízható, stabil állást biztosítani. A folyamatosság hiánya továbbá olyan praktikus problémát is felvet sok helyen, hogy nem tudják biztosítani, fenntartani a tanodák eszközparkját, helyiségeit. A helyi önkormányzatok, mint fentebb is említettük, nemhogy maguk tudnák ezt a háttérrel biztosítani, de maguk is rá vannak szorulva arra a pár-tízezer forintos bérleti díjra, amit egy működő tanoda költségvetéséből ki lehetett fizetni. A tanodák bezárásával ezek a helyiségek vagy elkezdnek amortizálódni, vagy az önkormányzat más bérlőt kell, hogy keressen.

Megkérdeztük a tanodákat működtető szervezetet, milyen javaslataik volnának akár a pályázati rendszerrel, akár más, a tanodák működését érintő szabályozási kérdéssel kapcsolatban. A 2015-ös kiíráson vesztes (korábban tanodát működtető) szervezetek közül mind kiábrándultan nyilatkozott nemcsak a döntésről, hanem a pályázatok kezeléséről is. A döntés csúszása, az értékelésekhez való nehéz hozzáférés nem egyszerűen bizalmatlansághoz vezetett, de többen biztosra vették a döntés inkorrekt voltát. Még a nyertes pályázók közül is ketten úgy vélekedtek, hogy a jelenlegi döntési mechanizmus kártékony a szektor működésére. Objektivitásukat jól mutatja, hogy maguk is kritizálták épp azt a gyakorlatot,¹³ mely (bevallásuk szerint személyes kapcsolatok révén) őket hozta nyertes pozícióba.

Az interjúalanyok érintették a normatív finanszírozás kérdését is. Míg az egyik válaszadó a megoldást a mérhető mutatókhoz kötött normatívában látja, addig egy másik szakember felhívta a figyelmet ennek veszélyére, mondván, ha a létszámhoz kötik a finanszírozást, akkor az egyébként is torzult tanodai működés célja a nagylétszámú tanoda, magas létszámú tanulócsoporttal lesz. Ez épp a sikeres tanodai működés alapját venné el.

A tanodai működésen túl

A tanodáknak nemcsak a tisztán tanodai működése fontos a helyi szervezetek, főleg cigány szervezetek esetében. A 2013 és 2016 közti időszakot komoly forráshiány jellemezte a korábbi évek viszonylagos pályázati bőségéhez képest. A helyi szervezetek számára már nem annyira a helyi pályázatíró kapacitás hiánya jelentette a legnagyobb problémát (jóllehet, az a mai napig

¹³ A kiírásról készített elemzést a Motiváció Egyesület (Tanodaplatform) két munkatársa: Report of the Tanoda Platform about the EFOP-3.3.1-15 tanoda call results, Edited by: József Balázs Fejes, Norbert Szűcs, 2016, kézirat

komoly kihívása a roma fejlesztési kezdeményezéseknek), hanem a pályázati kiírások szükségessége. Még a meghirdetett pályázatok esetében is lassú volt a döntéshozatal, szerződéskötés, finanszírozás, de a korábbi évek nagy és a helyi roma közösségek számára fontos kiírásai (Biztos kezdet-Gyerekház, Gyerekesély program, Telepes program stb.) tekintetében is interregnumnak tekinthető ez az időszak. Ebben az időszakban, még az irreálisan hosszú nyúló kifizetési eljárások (2012-es Tanoda kiírás) és az elhúzódó döntés (2015-ös kiírás) ellenére is a tanoda program volt az egyik ritka kivétel, melyen a helyben fontos beágyazódottsággal bíró cigány szervezetek forráshoz jutottak vagy juthattak volna.

Sok ilyen szervezet gyakorlatilag főként azért vágott bele a tanodai tevékenységbe, mert erre volt kiírás. Ez nem jelenti azt, hogy maga a tanodai tevékenység messze lett volna missziójuktól, csupán azt, hogy nem biztos, hogy spontán módon, helyi szükségletfelmérés eredményére alapozva is épp erre pályáztak volna elsősorban, vagy kapacitásuk elegendő volt egy hatékony és sikeres tanoda működtetésére.

Ezeknek a szervezeteknek – minden politikai elköteleződésük és működési-szakmai problémáik mellett is – nagyon fontos szerepe volt és kellene, hogy legyen abban, hogy a helyi cigány társadalom érdekét megjelenítsék a politikában, szakpolitikában, helyi intézményrendszerben. Fontos a működésük azért is, mert ők tudják vagy tudnák megszólítani a helyi cigányságot, közel hozni a fejlesztési programokat és magát a célcsoportot. Ha ilyen közvetítők nincsenek, akkor ezeknek a fejlesztési projekteknek a célzása sokszor „elcsúszik” és jönnek létre olyan projektek, amelyek bár cigány integrációt tűznek ki célul, a cigányok végül semmi hasznát nem látják ezeknek. Való igaz, sok ilyen szervezet működése kiszolgáltatotta a helyi vagy országos politikai játszmáknak, korrupciós ügyeknek, de ideális esetben ezeknek a szervezeteknek a szerepe nélkülözhetetlen lenne.

Ezeknek a szervezeteknek további fontos szerepe a közösségfejlesztés, mely nem mindig direkt módon, tervezett közösségfejlesztő tevékenység keretében valósul meg. Azokon a kistélepüléseken, ahol a tanodák működnek, gyakorlatilag semmi más lehetőség nincs a helyi (cigány) lakosságnak, hogy közösségi, kulturális, szociális fejlesztő programokhoz hozzájusson. Bár az Integrált Közösségi terek (IKSZT) több településen is működnek, s ezeknek az intézményeknek alapfeladatuk lenne ilyen programok szervezése, azok annyira alulfinanszírozottak (főként a fenntartási időszakban), hogy a fizikai nyitva tartáson kívül szinte semmi más érdemi tevékenységet nem képesek végezni. Épp ezért lehetséges az is, hogy a most megkeresett tanodák közül kettő is IKSZT helyiségben működik.

A mintánkban szereplő tizenkét tanoda közül négy látott el ilyen közösségfejlesztő funkciót. Talán inkább ebbe a körbe sorolandó a Hit Gyülekezete által fenntartott tanoda is. (Ez a tanoda is „válogatás nélkül” fogadta be a nem a gyülekezethez tartozó gyerekeket is.)

A tanodák tehát nemcsak módszertanilag mutatnak sokszor túl a „pótnapközi” jellegen. Azaz igazán jól működő tanodák mellett, hogy olyan hiánypótló fejlesztő tevékenységet nyújtanak a gyerekeknek, ami az iskolának nem feladata és nincs is arra lehetősége, a helyi roma közösség életében is fontos feladatot látnak el. Jóllehet, ezek csak „másodlagos haszonnak” tűnnek, többnyire nincs más helyi szereplő, amelyik ezeket a feladatokat el tudná látni. Érdeemes a tanodai működéshez köthető közvetett hasznokat számba venni:

- A családok számára nyújtott egyéb szolgáltatások (szociális ügyintézés, alapvető adminisztrációs feladatok: például egyszerű nyomtatás) – nem formalizált módon;
- Közösségi tér olyan településeken, ahol semmi más ilyen lehetőség nincs;
- A helyi humán erőforrás fejlesztése. A tanodák sok esetben kényszerből vagy szándékosan bevontak helyből cigány munkavállalókat, akik komoly tapasztalatot szereztek a projektszerű működéssel, menedzsmenttel, finanszírozással kapcsolatban. Mintánkban három olyan szervezet is van, amelyik indulása így történt és „nőtte ki magát” később a szervezet és további kettő szervezet szándékosan törekedett arra, hogy a nem saját településén működő tanodák esetében fejlessze a helyi erőforrást. Három esetben is látható volt, hogy a helyi erőforrás korábbi alapszintű működése komoly fejlődésen ment keresztül a tanodával való együttműködés során;
- A helyi vezetés (önkormányzat) és helyi cigány közösség viszonyának konszolidálása. Sok településen hiába van választott erőforrás vagy akár civil szervezet, a polgármester, önkormányzat és a helyi cigány közösség viszonya rossz vagy legalábbis hullámzó. A tanodák - talán főként a folyamatos jelenlétük és egyeztetési kényszerük miatt - ebben is

több helyen tudnak változást hozni. (Igaz, több helyen az is előfordult az Autonómia Alapítvány tapasztalata szerint a mintán kívüli településeken, ahol a tanoda éppenséggel konfliktust hozott a településre főként az önkormányzat pénzügyi problémái, elvárásai miatt. Ezek a konfliktusok azonban nem a helyi közösség és az önkormányzat, polgármester, hanem utóbbiak és a tanodát fenntartó szervezet közt jelentek meg.)

- Kulturális, szabadidős programok szervezése az egész közösségnek.

Mint láthattuk, a jelenlegi szabályozási és finanszírozási környezet és maguknak a tanodáknak a saját önszerveződésük (Tanodaplatform) általi standardizációs törekvés ellenére sincs egységes tanodamodell. Nemcsak a működési fókusz (iskolai oktatási-nevelési tevékenység hiányának kompenzálása vagy kompetenciafejlesztés és szociális fejlesztés vagy közösségfejlesztés illetve ezek kombinációi) szerint, de a fenntartó szervezet jellege és finanszírozása szerint is nagy a szórás a tanodák közt. Nehéz azt mondani, hogy ez vagy az a tanodatípus eleve haszontalan, kártékony még akkor is, ha a mi általunk megismert tanodák közül legalább kettőre igaz, hogy indirekt módon fejtett ki szegregáló hatást. Azaz igazak esetükben azok a megállapítások, amik szerint a tanoda ebben a formában inkább kockázatokat hordoz, ha nem egyenesen káros hatású működést jelent¹⁴. Ha a tanodák működését csupán a mérhető és mért iskolai teljesítményhez vagy a szociális és kommunikációs készségek javulásához kötnék,¹⁵ akkor azokat most be kellene zárni, de legalábbis semmiképp nem szabadna állami vagy uniós forrást adni nekik. Ez a vita, amely a független közoktatási szakértők és a tanodák érdekképviseletét ellátó szervezet (Tanodaplatform) közt zajlik még korántsem tekinthető lezártnak.

Nehéz azzal az érveléssel vitatkozni, amely oktatáskutatói, közgazdasági szempontból közelíti meg a tanodák működését: Ha a tanodák elsődleges funkciója nem érvényesül, azaz a jegyek nem javulnak, a továbbtanulási cél nem valósul meg, nem érdemes működtetni ezt a rendszert. Ha a tanodákra szánt finanszírozás az iskolákban működtetett hasonló tárgyú fejlesztések esetében magasabb költséghatékonysággal érne célt – ráadásul vélhetően integrált módon –, akkor oda kell ezt a forrást átcsoportosítani.

Ezek mellett a kétségtelenül komolyan veendő érvek mellett azonban figyelembe kell két további szempontot is venni. A jelenlegi oktatási rendszer és az iskolák sok esetben politikai támogatottsága miatt,¹⁶ vagy más, az oktatási rendszerben létező okok miatt rövid távon nemigen lehet azt remélni, hogy a közoktatás napi gyakorlatába beépüljenek azok a fejlesztő és nem közvetlenül az iskolai oktatással szoros kapcsolatban lévő tevékenységek, amelyeket a tanodák elláttak.

A másik ok, amely ellene szól a tanodáktól való elfordulásnak, a tanodák ideálisan nem elsődleges oktatási szerepe¹⁷. A vizsgálatunkba került, már korábban is működött tanodák közül (a most első ízben támogatáshoz jutott tanodák esetében nincs még értelme ezt elemezni) a hatból öt lényegi munkát végzett a szülők bevonása terén. Ezt a feladatot ezeken a településeken - legalábbis ilyen intenzitással - sem a helyi iskola, sem más szereplő nem tudja ellátni. Ugyanígy, jóllehet más elemzések és a mi tapasztalunk is azt mutatja, hogy alig találunk (két esetben a hatból) innovatív, az iskolai gyakorlattól eltérő módszereket, mégis, a megvalósuló kompetenciafejlesztés vagy szabadidős programok is jócskán túlmutatnak egy iskola feladat- és mozgásterén. Nehéz volna cáfolni tehát azokat a kritikus megállapításokat, melyek a tanodák eredményességét oktatási szempontból érik, ugyanakkor hiba volna figyelmen kívül hagyni azokat a (legalábbis a mai finanszírozási rendszer szerint) másodlagos erényeket, amelyek jellemzik sok tanoda működését.

¹⁴ Lanner Judit: Kellenek-e a tanodák?

(<http://www.koloknet.hu/iskola/pedagogus/oktataspolitika/kellenek-e-tanodak/>)

¹⁵ Tanoda-kutatás és fejlesztés 2012/2013, Roma Oktatási Alap, Lannert Judit, Németh Szilvia, Zágon Bertalané (http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/tanoda-projekt_zarobeszamolo_2013nov_.pdf)

¹⁶ Lásd a Magyarország ellen, az Európai Bizottság által 2016 májusában, a szegregáló iskolai gyakorlat miatt indított ún. kötelezettségszegési eljárást.

¹⁷ Lásd a már hivatkozott, Roma Oktatási Alap által készített elemzés javaslatait is.

A civil szervezetek, sőt olykor cigány civil szervezetek jelenléte működtetői oldalon azonban semmiféle garanciát nem jelent önmagában arra vonatkozóan, hogy ezek a „másodlagos erények” óhatatlanul jelen is lesznek a tanodai működésben. Találkoztunk olyan, a 2015-ös kiírásos nyertes szervezettel – és ismervén a teljes nyertes listát, korántsem merész megállapítás annak kijelentése, hogy nem egyedi esetről van szó –, amelyik annak ellenére, hogy nevében, vezetésében és formális tagságában is cigány szervezetnek minősül, egyáltalán nem rendelkezik semmiféle elképzeléssel arra vonatkozóan, hogyan fogja bevonni és fejleszteni a helyi cigány családokat, közösségeket. Tervezett tanodájuk helyi pedagógusokkal, a helyi iskolával szoros együttműködésben fog megvalósulni (ahogy korábban, más településen is alkalmazták ezt a gyakorlatot), az oktatáspolitikai szakértők félelmeit beváltva, afféle „pótnapköziként”. Sem módszertanilag nem rendelkeznek erős alapokkal, sem a helyi közösség valós bevonása nem valósult meg a tanodaprogram előkészítése során.

A helyi rnő-k bevonása sem jelent garanciát arra, hogy a cigány családok bevonása megfelelő lesz. Az rnő-k a megismert tanodák esetében (12 eset) csupán négy esetben kaptak lényegi szerepet, azaz az előkészítésben és/vagy a működésben is jelentős feladatot láttak el. Ebből a négyből két esetben maga az rnő volt a kezdeményezője a tanodának, pontosabban a pályázó szervezet vezetője és az rnő elnöke ugyanaz a személy volt. Ennek ellenére, szinte minden pályázó esetében (kettő kivételével) volt formális együttműködés, megegyezés a pályázó szervezet és a helyi rnő közt.

Következtetések

A magyarországi tanoda programra a politikusok, szakpolitikusok is büszkeséggel hivatkoznak, mint egyfajta jó gyakorlatra a roma felzárkóztatás terén. A tanoda módszer azonban jelentős változásokon ment keresztül a 2000-es évek kezdete óta. A korai, közösség-alapú szociális- és kompetenciafejlesztő tevékenységet mára felváltotta az iskolai hátránykompenzáció. Jóllehet, akad még számos olyan szervezet, amelyik az előző fókusszal működtette, működtetné tanodáját, a jelenlegi finanszírozási környezet még az alappal kritizált döntéshozatali anomáliák mellett is hátrányos a számukra, mivel egyértelművé vált a sokszor szegregáló és gyenge oktatási színvonalat képviselő oktatási intézmények alaptevékenységét kiegészítő gyakorlat előnyben részesítése.

A tudományos alaposágú mérések szerint sem tudja felmutatni egyértelműen azt a javulást, amit e téren várnak tőle. A tanodák másodlagosnak tekinthető (korábban elsődleges) funkciójának értékelésének hiányából adódóan azonban sem alá nem tudjuk támasztani, sem cáfolni nem tudjuk a tanoda alapmodelljének szükségességét.

A jelenlegi tanodai gyakorlat egyoldalú kritizálása – amellet, hogy szakmailag vitathatatlanak tűnő állításokon alapul – azzal a veszéllyel fenyeget, hogy végképp elveszik annak a lehetősége, hogy helyben beágyazott civil szervezetek a tanoda eredeti modelljének megfelelő szociális fejlesztő tevékenységet végezhesse a tanoda címen¹⁸.

A tanodákról alkotott vélemény megfogalmazásakor figyelembe kell venni azt a sokszínűséget, amelyet a tanodák összessége képvisel. Ezt a kört a legutóbbi (2015-ös) pályázati kiírás eredménye úgy bővítette, hogy ezt a sokszínűséget tovább „gazdagította” olyan támogatott szervezetekkel és tanodákkal, amelyek végképp elvesztették az eredeti tanodai jelleget. Olyan szervezeteknek biztosítottak előnyt, amelyek nemhogy stratégiai alapon nem köteleződnek el egyik vagy másik módszer mellett, de szakmai tevékenységükről – korábbi referenciáik hiányában – semmit nem tudni, helyi és szakmai beágyazódottságuk hiánya pedig azt a gyanút erősíti, hogy tanodai aktivitásuk egyedüli célja a pályázati forrásszerzés. Az csupán gyanítható mindezek után, hogy tevékenységük sem esélyegyenlőségi, szociális fejlesztési vagy akár jelentős oktatási hozzáadékkal nem fog bírni.

¹⁸ A Roma Oktatási Alap értékelése mutat rá javaslatában arra, hogy a tanodák ideális esetben inkább az alsó tagozatosokkal kellene foglalkozzanak, mivel a felső tagozatosok esetében már kisebb eséllyel lehet eredményes fejlesztést végezni.

A tanodákat gyakran érő vádat, miszerint azok a szegregációt erősítik működésükkel, kutatásunk alapján érdemes újragondolni. Nem a tanodák szegregálnak, hanem a létező közoktatási (és romákat más területen is sújtó) szegregáció által jönnek létre. Mivel létüket is egy szegregáló gyakorlatnak köszönhetik, addig tudnak ebben a formában létezni, amíg maguk sem kérdőjelezik meg a mára az uniós finanszírozásban is tetten érhető szegregációs mechanizmust. Az az egy-két tanoda, amelyik működésével bizonyította, hogy lehet és érdemes, ha nem is függetlenül a közoktatási rendszertől, de a hátrányos (és főleg cigány) gyerekek abban való boldogulását szakmailag autonóm módon segítve működni, ebben a struktúrában életképtelen. Az életképes, azaz forráshoz jutó szervezetek, függetlenül attól, hogy nevükben, vezetésükben cigány szervezetek, projektvégrehajtó szolgáltatóként működnek a civil, önkéntes és főleg szakmailag innovatív jelleg teljes hiányával.

Bár a szakmai ajánlások (Roma Oktatási Alap, Tanodaplatform) szinte mindegyikével egyet lehet érteni, a fő feladatnak az tűnik, hogy két fundamentális döntés előzze meg a tanodák jövőjével kapcsolatos tervezést: A köznevelés szakítson szegregáló gyakorlatával, valamint a tanodák definíciójában egyenlő hangsúllyal jelenjen meg a cigány közösségek valódi bevonásának, elérésének feladata, mint a roma gyerekek oktatási előmenetelének előfeltétele. Ezt követheti a teljes finanszírozási rendszer újrarápítása, számolva a helyi szereplők igényeivel és adottságaival.

Hivatkozások, tanodával kapcsolatos publikációk¹⁹

1. Varga Aranka: A hazai oktatási integráció – tapasztalatok és lehetőségek (http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2016/nevelestudomany_2016_1_71-91.pdf)
2. <http://www.koloknet.hu/iskola/pedagogus/oktataspolitika/kellenek-e-tanodak/>
3. t-tudok
értékelés: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/tanoda-projekt_zarobeszamolo_2013nov.pdf
4. Lukács György: Tanoda kutatás, 2015, kézirat.
5. A tanoda-típusú intézmények működésének, tevékenységének elemzése, Kutatási beszámoló, szerkesztette: Németh Szilvia, 2008, Roma Oktatási Alap, https://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/tanodaelemzes_tarki_ref_08_0.pdf
6. Magyar Narancs – „Simply Evil”. The background of this year’s call results and grants (27.10.2016.)
7. mno.hu – New call for Tanodas might be launched in November (26.10.2016)
8. <http://mno.hu/belfold/novemberben-irhatjak-ki-az-ujabb-tanodapalyazatot-1368474>
9. Vasárnapi Hírek – Predefined destinies – Corrupted redistribution (11.10.2016.)
10. https://www.vasarnapihirek.hu/nyomtas?cikk=/fokusz/leosztott_sorsok
11. hvg.hu – The call for Tanodas of the Ministry of Human Resources is rather suspicious (13.10.2016.)
12. http://hvg.hu/itthon/20161013_emmi_tanodak_palyazat
13. atlatszo.hu – Trainer knights, lifestyle coaches and hard-core consultants swept the call for Tanodas (10.10.2016.)
14. <https://atlatszo.hu/2016/10/10/kurzuslovagok-eletmod-tanacsadok-es-hetprobaspalyazatirok-taroltak-a-tanodapalyazaton/>
15. 168ora.hu – Hadházy: Gym class for 300 euro/hour at a Roma ghetto (07.10.2016.)
16. <http://168ora.hu/hadhazy-100-ezer-forintos-tornaora-romatelepen/>
17. Népszabadság – Trained for life (07.10.2016.)
18. <http://tanodaplatform.hu/wp-content/uploads/2016/09/N%C3%A9pszabi-cikk-tanoda.jpg>

¹⁹ A Tanodaplatform gyűjtésének felhasználásával

19. Vasárnapi Hírek – [The poor are hit again \(04.10.2016.\)](#)
20. https://www.vasarnapihirek.hu/friss/megint_a_szegenyekbe_rugnak
21. L.Ritók Nóra – Diversion from the directives (02.10.2016.)
22. <http://nyomorszeleblog.hvg.hu/2016/10/02/544-elteres-az-iranyvonaltol/>
23. abcug.hu – A new call for Tanodas might be launched – the reaction by the Ministry of Human Resources to the scandal of the long-time Tanoda owners (29.09.2016.)
24. <http://abcug.hu/nyilvanos-tanodapalyazat-nyerteseinek-nevsora/>
25. RTL Klub: Magyarul Balóval – Civil organisations and Tanodas without money (29.09.2016)
26. <http://rtl.hu/rtlklub/magyarulbaloval/civilek-es-tanodak-penz-nelkul>
27. RTL Klub – A recognised Tanoda does not get support (29.09.2016.)
28. <https://www.youtube.com/watch?v=knWumn3NJTQ>
29. kormány.hu – Tanoda programs continue (29.09.2016.)
30. <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/szocialis-ugyekert-es-tarsadalmi-felzarkozasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/folytatodnak-a-tanoda-programok>
31. nepszava.hu – Tanodas might be rescued from the billions of Flórián Farkas (29.09.2016.)
32. <http://nepszava.hu/cikk/1107403-farkas-florian-milliardjaibol-mentenek-meg-a-tanodakat>
33. Lencse Máté – Evaluation dismissed (28.09.2016.)
34. <http://ped2.hu/2016/09/biralat-elutasitva/>
35. Roma Sajtóközpont – Pleased to inform you about the refusal of your application (27.09.2016.)
36. http://index.hu/belfold/2016/09/27/orommel_ertesitem_hogy_palyazatat_elutasitottuk/
37. Roma Sajtóközpont – Why is it a problem if well-functioning Tanodas are supported? (2016.09.27)
38. <http://romasajtokozpont.hu/miert-baj-ha-jol-mukodo-tanodak-tamogatast-kapnak/>
39. hvg.hu – Nóra Ritók spends her Knight of Cross to support her Tanoda (26.09.2016)
40. http://hvg.hu/elet/20160926_Tanodatamogatasra_forditja_az_elarverezett_lovagkeresz_tjet_Ritok_Nora
41. Neuberger Eszter – The oldest Tanodas are thwarted by the Government (26.09.2016.)
42. <http://abcug.hu/legregebbi-tanodakat-gancsolta-el-kormany/>
43. L.Ritók Nóra – Tanodas (25.09.2016.)
44. <http://nyomorszeleblog.hvg.hu/2016/09/25/543-tanodak/>
45. Népszabadság (abolished) – Last chance to break out of misery is taken away by the Government (24.09.2016.)
46. <http://nol.hu/belfold/az-utolso-eselyt-is-elveszi-a-kormany-nehogy-barki-kitorhessen-a-nyomorbol-1633165>
47. Lencse Máté – Call for Tanodas (24.09.2016)
48. <http://ped2.hu/2016/09/tanodapalyazat/>
49. 168 óra – Black day of Tanodas (23.09.2016.)
50. <http://168ora.hu/tanodak-fekete-napja/>
51. Magyar Narancs – Appeal after official notice – no other option (23.09.2016.)
52. <http://magyarnarancs.hu/belpol/megvarjak-a-hivatalos-ertesitest-es-fellebbeznek-nem-tehetnek-mast-100930>
53. magyarkurir.hu – Introduction of the Sója Miklós Open House and Association – those who support the marginalized (23.09.2016.)
54. <http://www.magyarkurir.hu/hirek/akiktol-sok-jot-kapnak-peremre-szorultak-bemutakozott-soja-miklos-nyitott-haz-szovetseg>
55. abcug.hu – Tanodas are doomed due to lag of the Government (12.09.2016.)
56. <http://abcug.hu/az-allam-keslekedese-miatt-elvereznek-tanodak/>
57. mno.hu – Poor Ministry of Balogh can't deal with the Tanodas of the disadvantaged children (12.09.2016.)
58. <http://mno.hu/belfold/szegeny-balogek-a-hatranynos-helyzetu-gyerekek-tanodaival-sem-birnak-1361264>

